

Oor jou afdrukke. Met waardering vir Cas Vos se teologies-poëtiese bydrae.

Dirk Human en Danie Veldsman (reds).
Pretoria: Universiteit van Pretoria. 2012. 257 pp. ISBN 978-1-86854-982-5
DOI: <http://dx.doi.org/10.4314/tvl.v51i2.31>

Oor jou afdrukke, die titel van hierdie huldigingsbundel vir Cas Vos, gryp terug na die titel van sy vierde digbundel, *Die afdruk van ons hande*, maar wil ook iets sê oor die “afdrukke” wat die digter-teoloog Vos as mentor, kollega en vriend op mense se lewens gelaat het. Daarom ook die subtitel: “Met waardering vir Cas Vos se teologies-poëtiese bydrae”.

Soos ’n mens van so ’n bundel opstelle wat aan ’n teologiese digter en ’n poëtiese teoloog opgedra is, kan verwag, is daar, benewens ’n literêr-biografiese oorsig (Skrywersalbum) en ’n CV, stewige en insiggewende bydraes oor sy digwerk sowel as artikels wat aansluit by sy werk as dogmatikus en praktiese teoloog (veral homileet). Volgens die oorsigtelike voorwoord is die bydraes aan indringende eweknie-evaluering onderwerp en is die teikengehoor “nasionale en internasionale vakspesialiste en akademiese kollegas”, maar ek meen dat enigiemand met genoeg belangstelling in die Afrikaanse poësie en tydgenootlike teologiese kwessies die (meeste) artikels met vrug sal kan lees. Taal behoort ook nie ’n onoorkomelike struikelblok te wees nie: Die Suid-Afrikaanse navorsers se artikels is in Afrikaans en die internasionale bydraers s’n in Engels of Nederlands.

Om aan al sestien akademiese bydraes in ’n resensie reg te laat geskied, is ’n feitlik onbegonne taak; daarom hier slegs enkele breë kwashale.

Drie artikels handel pertinent oor aspekte van Vos se digwerk en sluit op bepaalde maniere ook aan by die gedig “Son” wat aan die bydraes voorafgaan, met as sy motto ’n aanhaling uit Czeslaw Milosz: “And the whole Earth is like as poem / While the sun above

represents the artist”. Marthinus Beukes skryf oor Abélard en Héloïse, twee byna legendariese “diaspora”-figure uit die kerkgeskiedenis wat reeds by Van Wyk Louw, Sheila Cussons, Daniël Hugo, I. L. de Villiers “spore” gelaat het, maar dan ’n besondere plek inneem in Vos se gedigsiklus oor hulle in sy bundel *Intieme afwesige* uit 2009. Beukes wil, met verwysing na drie pare van Vos se twintig omdigtings van Abélard en Héloïse se briewe, ontledend en interpreterend aantoon hoe Vos “perspektief, ruimte en tyd, maar ook taalbenutting as teksbou-elemente inspan om ’n vars(er) weergawe van hierdie liefdesgeskiedenis in Afrikaans te bied”.

Waar Beukes op ’n bepaalde gedigsiklus fokus, gee T. T. Cloete (“Die digterlike bydrae van Cas Vos”) en Bernard Odendaal (“Die poësie van Cas Vos”) op verskillende maniere ’n beeld van Vos se oeuvre: Cloete deur (deurlopende en oorvleuelende) motiewe in sy werk uit te lig, Odendaal deur die vyf bundels een vir een kortliks te bespreek ná kort opmerkings oor die publikasiesituasie m.b.t. Afrikaanse digbundels. Cloete wys onder meer op die gawe van dig en die problematiese begrip “godsdiensdigter” en gaan dan in op die belangrike rol wat motiewe soos die artistieke/kreatiwiteit en kunstenaars, die liefde, godsdiens en die Bybel, pyn en lyding, sintuiglike genot en geskiedenis in die wye sin van die woord in Vos se eiesoortige bydraes speel. Verder lig hy onder meer die intertekstuele gesprekke en die rol van ironie in sy poësie uit. Ook Odendaal wys op die ironie en paradokse en verder op die groei in Vos se bundels wat onder meer die gebruik van vaster en vryer vorme, ritmiese en klankgevoeligheid, beeldspraak, “vindingryke segging” en die “verlewendiging” van geykte en idiomatiese uitdrukkings betref. Dit alles oorskadu die leemtes in Vos se digkuns.

Van die artikels vanuit en met ’n teologiese perspektief is daar enkeles wat op die een of ander manier met Vos se digterlike bydraes

skakel, maar dan binne die konteks van sy teologiese fokusse. So is daar Cas Wepener se uitgebreide “Eenheid en heerlijkheid. ’n Liturgie en preek geskoei op die Evangelie van Johannes met besondere klem op die Afskeids-gesprekke”. Sentrale motiewe in hierdie (nagmaals)liturgie (met sterk responsoriese elemente) en preek is lig vir die wêreld, heerlijkheid (wat bloei) en eenheid tussen gelowiges. Opmerklik is egter dat Wepener, benewens verwysings na ander kunstenaars, vir die gemeentesang telkens gebruik maak van Vos se bydraes tot die Liedboek van die kerk.

Nadat Danie Veldsman (“Steeds digterby. ’n Teologies-eksistensiële waardering, vanuit ’n Christologiese perspektief, van Cas Vos se gedig ‘Die Here is nie my Herder nie’”) ’n paar opmerkings gemaak het oor Vos as “sistematies-praktiese” teoloog wat die poëtiese dimensie van teologiese nadenke verken, “verbeeldingsryk ontgin, en kreatief verbreed” het om hoorders vars en anders te laat dink, beweeg hy via Stef Bos se “Ik heb je lief” na Vos se herskrywings van Ps. 23. In die een word dit ’n eietydse liefdespsalm—Psalms is immers ’n boek van die lewe en moet “hier en nou verbeeldingsvol nuut en vars ervaar” word, in die ander gaan dit oor die ervaring dat God afwesig is (“Die Here is nie my Herder nie”) wat Veldsman ook lees in die konteks van Klemens van Rome se siening dat die vallei van die dood in hierdie psalm op Christus se lydensweg slaan. Hy is van mening dat Vos in hierdie gedig “verbeeldingsvol [...] iets van die menslikheid van die historiese Jesus probeer verwoord” waardeur Hy juis die dieptes van ons menslike nood ken. Dit staan dan teenoor die gevaar van bloedlose, rasionele dogmas wat “[g]estroop is van die krete en diepste verlangens van menswees; net om dan (magtig) bewapen te word met die ononderhandelbare Feit; die mond van die misterie, van die onsêbare, toegestop en gesnoer.”

Soos uit die titel van Gerda de Villiers se bydrae blyk (“Die Gilgamesj Epos agter Uruk-

fragmente”) gaan sy in op die agtergrond, geskiedenis en (gefragmenteerde) oorlewing van hierdie epos en vertel sy die (gerekonstrueerde) verhaal redelik uitvoerig oor. Daarmee verskaf sy nuttige inligting vir die ontsluiting van Vos se Uruk-fragmente uit *Die afdruk van ons hande*, waarna Cloete en Odenaal ook verwys (sy lê nie self die verband eksplisiet nie, alhoewel haar inleiding so iets in die vooruitsig stel). Sy kom tot die slotsom dat “die Gilgamesj Epos onder die grootste letterkunde van die wêreld gereken kan word”, en bedank Vos omdat hy “met sy kunstige omdigting volkome reg daaraan laat geskied.”

Gerben Heitink (“De Dominee en de Dichter als cultuurdragers”) ondersoek binne die Nederlandse konteks—met enkele verwysings na die Afrikaanse situasie—die verhouding tussen predikant en digter. Met die Hervorming het die “self” en die “gewone” lewe op die voorgrond gekom en “groeide vanaf de 16de eeuw het predikantschap uit tot een openbaar ambt in een publieke kerk.” Binne hierdie kultuur wat deur die godsdiens deurdrenk was, het predikant en digter ’n paar eeue “hand in hand” gegaan. Die Tagtigers, wat eintlik die Skoonheid aanbid het, het egter ’n radikale breuk met die predikantdigters gebring. Die moderne kunstenaar het ook wegbeweeg van afbeelding van die werklikheid na “openbaring” en só kom daar weer ’n verband met die godsdiens: “Tussen de woorden en de beelden licht iets op van een andere werkelijkheid zoals we die nooit eerder gezien hebben. Hier raakt de esthetische ervaring opnieuw de religieuze ervaring.” Hierop gaan Heitink dan dieper in voordat hy afsluit met ’n kort verwysing na Vos se werk rondom dié se eie woorde: “[Ek dekonstrueer] religieuse tekste, in soverre hulle in my bundel voorkom. Ek doen dit om saam met eietydse mense te worstel met die raaisels en misteries van die lewe.” Hiermee is daar dan ook ’n raakpunt met Veldsman en enkele van die ander bydraes.

Die ander artikels sluit sterker aan by Vos se bydraes as teoloog, alhoewel daar ook plekke na sy digkuns verwys word. Opmerklik is hier dat meer as een ook fokus op die lewensituasies en “harte” van eietydse mense eerder as op finale en rede-like antwoorde.

Wanneer Julian Müller (“Transversaliteit as oriëntasiepunt vir die Teologiese landskap”) besin oor die Praktiese Teologie se plek en taak binne die wetenskappe—spesifiek die Teologie. Sosiale wetenskappe en die Geesteswetenskappe—sluit hy aan by Vos se beweging van die dogmatiek na die praktiese teologie na die kuns. Via ’n bespreking van drie soorte rasionaliteit wys hy dan daarop dat daar binne die postfundamentele denkrigting ’n dinamieser, oper benadering tot die vakgebied ontwikkel het sodat dit nie orals dieselfde lyk nie: Soms staan die kwantitatiewe of kwalitatiewe voorop, soms die (holistiese) narratiewe benadering. Hy wil daarom eerder van Prakties-Teologiese *perspektiewe* praat waar die grense tussen die dissiplines afgebreek word om só “ons sensitiwiteit vir die menslike kondisie en die menslike gemeenskap, ook die geloofsgemeenskap, [te] verbreed en verdiep.”

Soos uit die titel van sy bydrae blyk, sluit Hennie Pieterse (“’n Konseptuele klem op die eie tyd as teoretiese komponent vir ’n homiletiese hermeneutiek met die oog op preekvoorbereiding”) hierby aan. Nadat hy Vos gehuldig het vir sy teologiese bydraes gaan hy in op verskillende hermeneutiese benaderings tot die konsepte “teks” en “leser” en toon dan aan dat hulle in ’n vrugbare spanning geplaas kan word “waarin die boodskap van beide die wêreld van die leser en die wêreld van die teks sinvol geïnterpreteer kan word vir die eie wêreldervaring van die leser”. Hy sluit af met ’n afdeling oor die gemeente se konteks waarvan die homileet kennis moet neem en mee moet begin met die oog op sinvolle preekvoorbereiding: die kuns as venster op hierdie wêreld; die liturgiese

situasie; die sosiale, politieke, kulturele en ekonomiese konteks; die persoonlikheid, Godsbeeld en gemoedstoestand van die hoorders.

Dirk Human (“‘Hoe lank nog, Here...’ (Psalm 13: 2-3)—Noodkrete uit ‘doodsangs’ en ‘godverlatenheid’”) skryf, met inagneming van Vos se poëtiese konflikgesprekke oor menslike grenssituasies en sy navorsing oor die Ou Testament en spesifiek Psalms, oor Ps. 13. Hy gaan in op dié psalm as prototipe van die klaaglied van die enkeling, gee ’n moontlike vertaling, verken die genre en struktuur en ook die gebruik van Babiloniese motiewe, toegepas op die Jahwe-geloof. Daarna volg ’n analise en ’n bespreking van die kultiese konteks en die datering van die lied asook sy “hermeneutiese sleutelrol” binne die groep gevorm deur Ps. 3-14. Hy kom tot die volgende slotsom: “Ps. 13 beskryf ’n basiese lewenservaring van elke gelowige: hoe om van klag tot lof te kom. Hierdie konflikgesprek ontbloot die psalmdigter se vertroue in God deur sy klagkrete heen en bring godverlatenheid en doodsangs by die vreugde van ’n nuwe Godsgemeenskap.”

In N. A. Schuman se bydrae (“Het drama van Job ten goede gekeerd”) vind ’n mens iets soortgelyks. Hy sluit aan by ’n opmerking van Vos oor die dubbele epiloog en poësie in Prediker en gee dan ’n deeglike oorsig oor die verskillende fases in die boek Job wat volgens hom as ’n drama in digvorm beskou kan word. In hierdie drama kom die “oervraag van het ‘waarom’ aan de orde.” Schuman fokus uiteindelik op die “ontknoping” in hoofstuk 40-42 en wys enkele (tradisionele) verklarings af voordat hy op grond van sy ontleding en interpretasie, en in die besef dat dit een van baie moontlikhede is, ’n eie antwoord formuleer: “De boodschap van het boek Job lijkt mij eerder deze: de Schrift kent een God die niet de bron is van chaos en lijden, maar de bestrijder ervan. En daarin is hij voor de mens een bondgenoot voor het leven.”

Twee ander bydraes het ook op hulle eie, besondere manier iets te sê oor God se rol in die mens se lewe: A. Grözinger se “Risky freedoms—Protestantism and life-story” en “Performing Providence” van T. G. Long. Grözinger wys onder meer daarop dat lewensverhale altyd ’n geïnterpreteerde lewe is deur dit te plaas in verhouding tot ander mense, die verlede en toekoms en—die moeilikste—die self. Vir hierdie interpretasie het ons simbole, verhale en rituele nodig. Op ’n stadium was daar instellings soos die kerk wat meesterverhale oor die mens en sy (vaste) plek in die wêreld vertel het. Met die kulturele (post)modernisme het daar egter ’n pluralisering van betekenis en keuses gekom: “I choose, therefore I am.” Die vraag is hoe om hierdie vryheid te hanteer. Dit is waar, volgens Grözinger, God en die Bybel ons kan help om ons stories te vertel na voorbeeld van die Bybel waar daar baie voorbeelde is van die vervlegting van “God-stories” en mense se stories. En hierin speel die Hervorming se leerstelling van regverdiging deur Christus se kruisdood ’n sentrale rol: “He or she who is the object of God’s mercy thus is invested with a dignity which cannot be lessened by anybody or anything [...] A life in which such a co-narrator [God] takes part cannot be anything but richer as to relationships.”

Long gaan uit van die standpunt dat daar onderliggend aan oppervlakverskuiwings in preekstyle die fundamentele kwessie van genre onderskei moet word, d.w.s. hoe ’n prediker “employs a set of rhetorical conventions and strategies that work together in a certain context, achieving a certain purpose.” Hy wys dan op die Puriteine se invloed in Amerika met hulle gedagte dat ’n preek drie sake moet aanraak: die leerstellige, die redes waarom die leerstellings ter sake is vir die gehoor, en die praktiese implikasies of gevolge van die leerstellings. Mettertyd het leerstellige prediking op die agtergrond geraak a.g.v. ’n “get ‘er done’ pragmatism that does away

with niceties like truth, ethical principles and thinking things through carefully.” Vandag word die verband tussen dogma en genre egter opnuut ondersoek. Een siening is dat meer as een genre met meer as een gebruik hier ter sprake is: die kognitiewe, ervarings-ekspressiewe en kultureel-linguistiese. Long sluit die nouste by laasgenoemde aan, maar voeg improvisasie by: “...thus the Christian life is less a recitation of theology and more an improvised performance of theology in ever new, ever unanticipated circumstances.” Die genre van leerstellige prediking is dan prediking wat die gemeente teologies wil vorm, terwyl die manier kan wissel. Een manier is om die leerstelling te “perform” eerder as om dit te verduidelik. Dit illustreer Long aan die leerstelling van God se voorsienigheid met verwysing na konkrete waarom?-situasies (in teenstelling met ander dikwels geformuleerde leerstellige reaksies op hierdie soort vrae).

Jurie le Roux (“Twee seuns van Afrika en hulle ma’s”) lê ’n verband tussen die kerkvader Augustinus en die filosoof Derrida en die rol van hulle ma’s. Die fokus val t.o.v. albei op taal: by Augustinus op sy worsteling met die feit dat die innerlike of hartswoorde nooit volkome vasgevang kan word deur die woorde wat ons fisies uitspreek nie, by Derrida op die steeds ontglippende en uitgestelde betekenis van taaluitinge en die “rou” wat dit meebring. Augustinus vind dan die antwoord in ’n lewensveranderende liefde waarsonder Bybelwetenskap vrugtelos is. En Derrida se dekonstruksie weer leer ons dat “ons eerder op die volle betekenis moet wag, moet hoop. Betekenis is eerder iets wat op ’n oomblik, wanneer ons dit nie verwag nie, op ons sal neerkom en is daarom soos gebed of geloof. In die lig hiervan staan Le Roux ’n “oop” teologie voor wat nie “finale” betekenis verwoord nie, maar “veel eerder die kultivering van ’n veelvoud van betekenis” is.

Conrad Wethmar se artikel (“Maak dit saak

wat ons oor die Drie-eenheid van God glo?”) belig die agtergrond en aard van die unitariese en trinitariese Godsbeskouings. Hy bespreek ook onder meer besware teen die triniteitsleer en probleme verbonde aan ’n unitariese Godsbegrip binne hulle historiese kontekste. In die afdeling oor die herontdekking van die Triniteitsleer wys hy twee grondliggende foute in die unitariese teologiese tradisie uit en gaan dan terug nie na net die Nuwe (en Ou) Testament nie, maar ook na die Kappadosiese vaders van die vierde eeu om wat ons oor die Drie-eenheid glo te verhelder: “...God [is] nie alleen [...] drie-enig in die wyse waarop Hy Homself openbaar nie maar [...] Hy [is] in sy bestaan self drie-enig [...] Hy bestaan voor en onafhanklik van mens en wêreld. Uit genade stel God die skepping daar en tree daartoe in verhouding maar is nie van die wêreld afhanklik nie [...] God staan teenoor die wêreld as Skepper.” Só antwoord Wethmar enersyds briefskrywers en ander wat die Drie-eenheidsleer bevraagteken en wys hy andersyds die panteïsme en die panenteïsme af.

Ook Gerrit Immink (“Het heilig avondmaal en de *unio mystica*”) raak aan dogmatiese kwessies, naamlik wat daar gebeur tydens ’n nagmaalsviering en spesifiek die aard en plek van die tafelgebed. Hy verdedig volgens hom twee stellings: dat die klem by ’n gereformeerde nagmaalsviering op die kommunie, val, “de daadwerklike viering van brood en wyn”, en dat die aandag in die nagmaalsliturgie nie primêr op die elemente val nie, maar op die gemeenskap met Christus op mistiek-reële wyse. Sy beredenering behels onder meer ’n histories-dogmatiese kontekstualisering (Rooms-Katoliek, Lutheraans, Zwingliaans, Calvinisties). Volgens Immink is “de aanroeping van de Heilige Geest in de verwachting dat de Geest *effectief* de gemeenschap met Christus [die *unio mystica*] tot stand zal brengen” kenmerkend van die gereformeerde nagmaalstradisie. Oor die rol van die

ekumeniese tafelgebed is daar egter verdere navorsing nodig.

Hierdie huldigingsbundel bevat ’n rykdom perspektiewe wat op die een of ander manier by Cas Vos se dig- en teologiese werk aansluit. Oor die algemeen is die bydraes verstaanbaar geskryf—ook vir belangstellende nievakkundiges—maar enkeles is moeiliker verteerbaar, nie soseer omdat die stof ingewikkeld is nie, maar omdat die uiteensettings nie orals logies gestruktureer is nie of die formulerings onnodig kompleks is.

Die boek is keurig uitgegee deur die Universiteit van Pretoria, maar ongelukkig is die bydraes op enkeles na nie noukeurig geïnspekteer nie, met die gevolg dat daar heel party taalfoute voorkom.

In die geheel gesien is dit ’n waardige feesbundel vir iemand wat op verskillende terreine ’n besondere bydrae gelewer het.

Heinrich Ohlhoff

ohlhoff@icon.co.za

Universiteit van Pretoria, Pretoria